

Necâtî Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları*

Selami TURAN**

ÖZET

15. yy. Klâsik Türk şiirinin önemli simalarından olan Necâtî, şiirlerinde dili kullanımı ve dilin imkânlarından istifade etmesi yönüyle, hem yaşadığı hem de daha sonraki asırlara ses bırakabilen müstesna şairlerdendir.

Bu makalemizde Necâtî'nin şiirlerinde geçen yer adları ve bunların şiirde kullanılışı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Necâtî Beğ, Şiir, Yer adları.*

Toponyms In Necâtî Beğ's Poems

ABSTRACT

One of the most important names of the 15th century Classical Turkish Poetry, Necatî is among the prominent poets being able to have his voice heard in his time as well as today in terms of using the language.

In this article, the aim is to discuss the toponyms and their usage in Necatî's poems.

Key Words: *Necâtî Beğ, Poetry, Toponyms.*

Giriş

Divan şairinin şiir dünyasında, yer adları, farklı anlamlara ve tasavvurlara kapı açması yönüyle önemli bir yere sahiptir. Yer adlarının tespiti ve şiirlerde nasıl kullanıldığının incelenmesi, Divan şairlerinin ortak şiir malzemesini nasıl kullandıklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Divanlar incelendiğinde şairler tarafından yer adlarının kullanımında, şu iki durumu müşahade etmekteyiz: Bunlardan ilki, Ka'be, Rum, Çin, Maçın, Hıta, Şam Mısır, Hind, Yemen v.s. gibi geleneğin şaire sunduğu, etrafında ortak hayal dünyası oluşmuş olan yer adları; diğeri ise, şairin yaşadığı, gezdiği, gördüğü yerlerdir. Bilhassa geleneğin hazır şekilde sunduğunun dışındaki yer adlarını kullanması, edebiyat tarihi

* Bu çalışma 15-17 Nisan 2009 tarihleri arasında "Ölümünün 500. Yılında Necâtî Beğ Anısına" Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından düzenlenen I. Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Sempozyumunda sunulan ve özet halinde basılan "Necâtî Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları" isimli bildiri, yeniden düzenlenerek makaleye dönüştürülmüştür.

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, turan@fef.sdu.edu.tr.

açısından; şairlerin şiir gücü ve muhayyilesinin genişliğini göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

Bu yazımızda 15. yüzyılın önemli ediplerinden olan Necâtî'nin şiirlerinde geçen yer adlarını incelemeye çalışacağız. Bu hususla ilgili olarak Mehmed Çavuşoğlu, Necati Beğ'in Divanını tahlil ederken, "*bususiyeti zikredilmiş olanlar(ı) babis mevzuu*"¹ etmiş, yer adlarının hepsine yer vermemiştir. Bu çalışmamızda Çavuşoğlu'nun tahlilinde ele aldığı yer adlarının yanında, orada zikredilmeyenleri; *Ülke ve Şehir Adları; Nehir, Dağ ve Deniz Adları; Kutsal Mekân Adları; Efsânevi Yer Adları* olmak üzere dört ana başlık altında ele almaya çalışacağız².

A. Ülke ve Şehir Adları

1. Rum, Rum İli:

Rum, Anadolu'yu ve daha geniş anlamda Osmanlı ülkesini ifade etmektedir. Aslında bu kelime ile kastedilen şey, bu ülkede yaşayan insanlar anlamına gelmektedir. Fakat "Rum ili, mülk-i Rum, memleket-i Rum," tabirlerinden ülke anlamının kastedildiğini görüyoruz.

Divanda Rum, parlaklık, gündüz, aydınlık anlamlarını ifade eder. Bu bağlamda sevgilinin yüzü, sarı tüyleri (hat) ve yanağının benzetilenidir. Ekseriyetle Şam, Hıta, Çin, Hind kelimeleriyle birlikte tenasüplü kullanılmıştır.

Bunların yanında Rum kelimesiyle ilgili olarak *haracı, haramisi, güzellerinin çokluğu, bunların "kadeh-perdâz" oluşu, tacirlerinin Hind'den inci ve yakut getirmesi, şarabı, esirlerinin bolluğu ve zincirlerle bağlanması, peyniri, küfrü, kâfiri, "Rumda tevki-i Şâh'ın eğri" olması, Osmanlıda buraların akın yapılmaya müsait uç tabir edilmesi* gibi unsurlara yer verilmiştir³:

*Değer hâl ü rubuñ Rumuñ haracı
Kek ile beklenir kâfer degüldür* G. 129/3

*San ki Rum ili barâmîsi durur hâl-i rubuñ
K'öldürüb cân kârbânın varını andan alur* G. 55/9

*San ki Rum ili barâmîsi durur hâl-i rubuñ
K'öldürür cân kâr-bânın varını andan alur* G. 202/4

*Didüm ol yüze neden hâl-i mu'anber çoğ olur
Didi bu Rum ilidür bunda güzeller çoğ olur* G. 110/1

*Buse lûtf idüb gözümüñ kanlı yaşın sildi dost
Rum ili dil-berleri dâ'im kadeh-perdâz olur* G. 201/4

¹ Mehmed Çavuşoğlu, Necâtî Bey Divânı'nın Tahlili, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 69–71.

² Yazımızda kullandığımız örnek beyitlerin yer aldığı eser kaynakçada verilmiştir. Beyitlerin sonlarında yer alan nazım şekli, beyit veya sayfa numaraları bu esere aittir. İmla yönünden bu eser göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca makale ve örneklerde kullanılan kısaltmalar: B. (Beyit), E.T. (Erişim Tarihi), G. (gazel), K. (Kaside), Kt. (Kit'a), Mrs. (Mersiye), Msn. (Mesnevi), T. (Tarih), Trk. (Terkib-bend)'i ifade etmektedir.

³ Rum'la ilgili diğer beyitler için Bkz. Msn 2/7; Mrs. s. 97; K. 2/25, 13/33; G. s. 13, 30/4, 59/5, 457/5, 609/4, 616/3.

- Ne təcirdür ki yâkât u dîr ile*
Getürür Hind ilinden **Ruma** anber K. 10/6
- Nûş ider bigânelerle **Rum ili** doluların*
Âşinâlar bezm-i gamda cân virüben cân alur G. 55/2
- Padişeb-i mülk-i **Rum** işigine dünki gün*
Geldi beş altı çörek hâs frengi penîr Kt. 37/1
- Mushaf-ı büsnüünde hattun yazdugı âyet bu kim*
Rum ili yağmaya varub mü'mini küffâr sır G. 187/5
- Hatuñ kâfir-i **Rum** u yüzünü devr-i kamer*
Gözünü fütne-ger-i abirüz-şamân bilürem G. 363/4
- Hattuñ añ ko çevri ki âbir ider burûc*
*Küffâr-ı **Ruma** devr-i kamer çün tamâm ola* G. 22/6
- Didüm büsnüñ berâtında nedür zülfi siyah eğri*
*Didi bu **Rumdur** dervîş olur tevki'-i şah eğri* G. 597/1
- Rublaruñda zülfüñ ucından neler çekdüm didüm*
*Didi bes gangâh olur **Rumda** elbette uç* G. 40/4

2. Eflak:

Bugünkü Romanya'nın güney kısmına Osmanlıların verdiği isim olan Eflak, Karaboğdan'ın fethi ve Bayezid'in övgüsünün yer aldığı kasidede "Eflak ili" şeklinde geçer. Şair beyitte, Tatar Han'ını ve Eflak Ban⁴'ının asrın hükümdarı dediği II. Bayezid'in arkasından yürümelerini ister:

- Mülûk-i asr rikâbuñca yürüye nitekim*
*Tatar Hanı ve **Eflak ilinüñ** Banı* K. 25/36

3. Kili:

Ukrayna'nın güneybatısında yer alan küçük bir şehirdir. İkinci Bayezid döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır⁵. Karaboğdan'ın fethi ve ikinci Bayezid'in övgüsü münasebetiyle yazılan kasidede yer alır:

- Hoş aldı Hazret-i Hân Bâyezîd-i Osmânî*
***Kili** ile Kara Buğdandan Akkermanı* K. 25/1

⁴ Ban, prens ve vali anlamında kullanılan Türkçe bir kelimedir. (Bkz. Sır James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, s. 336)

⁵ Mihai Maxim, "Kili", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 1-3.

4. Kara Buğdan:

Boğdan veya Kara Boğdan [Romanya](#)'nın Moldovya eyaletine [Osmanlılar](#) tarafından verilen isimdir⁶. Karaboğdan'ın fethi ve İkinci Bayezid'in övgüsü münasebetiyle yazılan kasidede zikredilir:

*Hoş aldı Hazret-i Hân Bâyezîd-i Osmânî
Kili ile **Kara Buğdandan Akkermanı** K. 25/1*

5. Akkirman:

Akkirman, İkinci Bayezid zamanında Osmanlı topraklarına katılan, Ukrayna'nın güneybatısındaki Basarabya bölgesinde yer alan bir şehirdir⁷. Karaboğdan'ın fethi ve İkinci Bayezid'in övgüsü münasebetiyle yazılan kasidede geçer:

*Hoş aldı Hazret-i Hân Bâyezîd-i Osmânî
Kili ile Kara Buğdandan **Akkerman** K. 25/1*

6. Engürüs:

Osmanlıda Macaristan yerine kullanılan Engürüs⁸ tabiri Divanda, Ali Paşa'nın övüldüğü kasidede burayla yapılan anlaşma vesilesiyle geçmektedir:

***Diyâr-ı Engürüs** ile idersin abd ü peymânı
Gele küffârı Budiniñ bula teşrîfin îmânıñ K. 13/21*

7. Budin:

Budin, Osmanlı devletinin Macaristan eyaletinin yönetim merkezi olan şehirdir⁹. Ali Paşa'nın övüldüğü kasidede Macaristan ile birlikte yer verilmektedir:

*Diyâr-ı Engürüs ile idersin abd ü peymânı
Gele küffârı **Budin**iñ bula teşrîfin îmânıñ K. 13/21*

8. Osmanlı:

Osmanlı, divanda "milket-i Osman" tabiriyle bir beyitte geçmektedir. Bu beyitte şair, kendisini aşk defterinin başına kaydeden erenlerden, sevgilisini Osmanlı ülkesinin başına padişah olarak yazmalarını bekler:

*Beni ser-defter-i aşk iden erenler umarın
Sen Şehi Pâdişeb-i milket-i Osmân yazalar G. 206/7*

9. İstanbul (Kostantin):

İstanbul, "şehr-i Kostantin" adıyla divanda geçmektedir. Bu beyitte şair, etrafı denizle çevrili olan İstanbul ile aşğın gözyaşı ile çevrili yüzü arasında bir ilgi kurmuştur:

*Dâ'iremden gözyaşı hâli degüldür bir nefes
Şehr-i Kostantini çevre kuşayan derya gibi G. 593/3*

⁶ Abdülkadir Özcan, "Boğdan", *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 269-271.

⁷ Mustafa L. Bilge, "Akkirman", *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 269-271.

⁸ Sir James W. Redhouse, *a.g.e.*, s. 228.

⁹ Géza Dávid, "Budin", *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 344-348.

10. Karaman:

Karaman, “*mülk-i Karaman*” terkihi ve “*Karaman bahşîşi*” deyimi vesilesiyle divanda üç yerde geçmektedir. Divanda Karaman ilk olarak, Sultan Cem yerine Karaman’a vali olan ve 1483 yılında vefat eden şehzade Sultan Abdullah’ın ölümü üzerine yazılmış mersiyede yer alır:

Ol itdi mülketi İrân ol itdi genci nibân

*Ne mülk mülk-i Karaman ne genc genc-i revân Trk. B. I/8*¹⁰

Diğer beyitlerde ise, değersizliği ve sözünde durmamayı ifade eden “*Karaman bahşîşi*”¹¹ tabiri münasebetiyle geçer. Şair, burada feleğin verdiklerini geri almasını “*Karaman Bahşîşi*” tabiriyle ifade eder:

Hep Karaman bahşîşidür rûzîgâruñ virdüğü

Hazır ol kim virdüğün senden girü devrân alur G. 55/6

Saña kalur sanma sakın kim bu devrân bahşîşi

Hep Karaman bahşîşidür hep Karaman bahşîşi G. 605/1

11. Germiyan:

Germiyan, Anadolu topraklarında Kütahya merkezli kurulmuş bir beyliktir. Tam olarak II. Murad döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır¹². Necâtî, Germiyan kelimesini hem yer adı olarak hem de hararet, sıcaklık anlamlarıyla tevriyeli kullanmıştır. Bu bağlamda sevgilinin yanağını Germiyan’a, misk kokulu hattını Karasi’ye, yanağında yer alan benini ise Aydın içindeki Tire’ye benzetererek yer adlarının farklı tahayyül ve tasavvurlarda da kullanılabilirliğini göstermiştir:

Aydın içinde tire (Tire) durur hâl-i ‘ârızın

*Ruhâr **Germiyan** hat-ı müşgîn (Karasi)’dür G. 171/6*

12. Karasi:

Osmanlı devletinde bir sancak olan Karasi, sevgilinin yüzündeki tüylerin benzetilene olarak şiirde yer alır. Bunda Karasi kelimesindeki kara kelimesinin yüzdeki tüylerin rengini çağrıştırmısından istifade edilmiştir. Ayrıca beyitte Germiyan ve Aydınla birlikte de tezat oluşturacak şekilde kullanılmıştır:

Aydın içinde tire (Tire) durur hâl-i ‘ârızın

*Ruhâr Germiyan hat-ı müşgîn (**Karasi**)’dür G. 171/6*

13. Aydın:

Aydınoğulları beyliğinin önemli yerleşim merkezlerinden olan Aydın, bir başka Aydınoğulları yerleşim yeri olan Tire ile birlikte şiirde geçmektedir. Necâtî, Aydın

¹⁰ Ali Nihad Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, MEB, İstanbul 1997, s. 103.

¹¹ Bu tabirin çıkması ile ilgili olay şöyledir: “Şair Karamanlı Nizami, bir gece Karamanoğlu Mehmed Bey’in işret meclisinde bulunur ve bey hakkında yazdığı kasideyi okur. Mehmed Bey caize olmak üzere “falan ve filan köylerin mahsulünü bağışladım, yarın bana hatırlat, fermanımı vereyim” der. Sabah olunca Nizâmî huzura girer, vaadini hatırlatır. Mehmed Bey, “Ben, akşam aklım başımda olmayarak, sarhoşlukla bir halt etmişim” deyince, şair: “şahım asıl haltı şimdi ettiniz cevabını verir.” (Bkz. Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz.: Cemal Kurnaz), *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 1993, s. 243),

¹² Mustafa Çetin Varlık, “Germiyanogulları”, *DİA*, C. 14, s. 33–35.

kelimesini, yanağın benzetilene olarak kullanmıştır. Ayrıca aynı kelimeyi yerleşim yeri adı ve aydınlık anlamlarıyla bir arada kullanarak tevriye; Tîre kelimesinin karanlık anlamıyla birlikte tezat; ruhla (yanak) Aydın; hâl-i miskinle (sevgilinin misk kokulu benî) de Tîre arasında ilgi kurarak leff ü neşr sanatı yapmıştır:

*Rubûnda boş yaraşmış hâl-i miskîn
Nitekim **Aydın** içinde Tîre* G. 531/4

***Aydın** içinde tîre (Tîre) durur hâl-i ârzûn
Rubsâr Germiyan hat-ı müşgin (Karasi)dür* G. 171/6

14. Tîre:

Aydinoğulları'nın yerleşim yerlerinden olan Tîre, şiirde hem yerleşim yeri hem de Farsça *tîre* kelimesinin “bulanık, karanlık” anlamları ile ilintilendirilerek tevriye yapılmıştır. Şiirde sevgilinin yüzündeki benin benzetilene olarak kullanılmıştır.

*Rubûnda boş yaraşmış hâl-i miskîn
Nitekim **Aydın** içinde Tîre* G. 531/4

***Aydın** içinde tîre (Tîre) durur hâl-i ârzûn
Rubsâr Germiyan hat-ı müşgin (Karasi)dür* G. 171/6

15. Kayseri:

Kayseri veya Kayseriyye hem Kayseri şehri hem de kale içi yani bedesten anlamlarına gelmektedir¹³. Şair, sürekli yıkılan gönül kasrıyla, hesaplı bir şekilde sağlam yapılan Kayseri veya Kayseriyye arasında ilgi kurmuştur:

*Yıkıldı çevrin ile gönül kasrı bî-hisâb
Yapıldı **Kayseriyye** egerçi hisâb ile* G. 510/6

16. Saruhan:

Saruhan şairin, 1504 yılında buraya şehzade olan fakat 1507 yılında Manisa'da vefat eden Şehzade Sultan Mahmud için yazdığı terki-bend şeklindeki mersiyede geçer:

*Yâ Rab terabhum aña ki şâb-ı cevân ola
Sultân-ı Rûma tâc-ver-i **Saruhan** ola* Trk. VII/1¹⁴

17. Küynük (Göynük):

Bolu'ya bağlı bir ilçe olan Göynük, 14. yüzyıl başlarında za'ferân (safran)'ın çokça yetiştirildiği yerlerdendir¹⁵. Şair, beyitte Küynük kelimesini hem yer adı anlamında hem de yara, yanık¹⁶ anlamlarında cinaslı kullanmıştır. Ayrıca sararmış yüz ile safran arasında ilgi kurmuştur:

Küynüklüsün nigâra rub-i zerd ilet gönül

¹³Nazım İntepe, “Osmanlı'da Bedestenler”, <http://baybul.com/islam-dini/607809-osmanlida-bedestenler-drc-nazim-intepe.html> (E.T.: 13.10.2009)

¹⁴ Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁵Ömür Ceylan, “Taşranın Altın Çiçeği Safran”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/ceylan_safiran.pdf (E.T.: 13.10.2009)

¹⁶ Hayrettin İvgin, “Âşıklık Geleneğinde Ekoller ve Bunlarda Dil”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/37.php> (E.T.: 13.10.2009).

Küynüklü armağanı kamu za'ferân olur G. 94/7

18. Bursa:

Bursa, şairin bir müddet yaşadığı veya gezip gördüğü yerlerdendir. Şiirde güzelliği ve kaplıcaları vesilesiyle geçmektedir. Bir beytinde gönlünün benzetilene olarak kullanılmıştır. Hatta “Kaplucu”¹⁷ redifli müstakil bir gazelde, Bursa kaplıcalarından dertlere derman oluşu, Bursa gibi kâinata eşi benzeri olmayışı, huri kadar güzel ve gılman gibi yakışıklı insanlarla cennete dönmesi anlatılmıştır:

*Her yire Bursa'dan irer bebre
Göneneyin bunuñ gibi şebre* Kt. 80
Necâti gönlünü her dem ider bir lâle-ruh yagma
Sanasın Bursa şehrüdür ki yakar her zamân âteş G. 250/7

*Cennete dönmiş durur elkıssa yârân Kapluca
Ol perîler mecma'-ı ser-çeşme-i cân Kapluca* G. 473/1

*Şüker kim sakallıya cennette yir yokdur demez
Doğduludur Bâğ-ı Rıdvân gibi gılmân Kapluca* G. 473/5

*Kâ'inât içinde Bursacık gibi bir dânesin
Dâm ider gerçi seni erbâb-ı irfân Kapluca* G. 473/10

19. Acem, İran:

Arapça konuşmayan milletler ve özellikle de İranlılar anlamında kullanılan Acem kelimesi¹⁸, divanda, sevdaya düşmüş âşğın dolaştığı ülkeler arasında zikredilir:

*Geb Mısır iklimlerin şey ütdürür geb Rum ilin
Geb **Acem mülkin** temaşa kuldurur sevdâ garîb* G. 26/2

Rum ili yani Osmanlı ülkesindeki adaletin övüldüğü beyitte ise, Turan gibi İran'ın da bu duruma imrenecekleri vurgulanmıştır:

*Geydürelden 'adl-i Şeh emn ü feragat bil'atin
Rum iline **milket-i İrân** u Tûrân imrenür* G. 132/6

20. İsfahan:

Sürmesiyle meşhur bir şehir olan İsfahan, beyitlerde sevgilinin ayağı toprağı ile İsfahan sürmesi mukayesesi şeklinde yer alır:

*Görmedi görmeyiserlerdür iki gözüm için
Ayaguñ tozu gibi kuhl **Safâhan** ehli* G. 619/3

*Bakmayam kuhl-i **Safâhâna** iki gözüm için
Ayaguñ tozu gibi derdime derman degül a* G. 501/5

*Gözümü tutsun eğer kim tutmadı ise gözüm
Ayaguñ toprağım kuhl-i **Safâhân** yerlüce* G. 469/4

¹⁷ Kaplıca ile ilgili gazel Bkz. G. 473/1–11.

¹⁸ Sir James W. Redhouse, *a.g.e.*, s. 1287.

*Hâk-i pâyi yâr olurken kubl-i erbâb-ı nazâr
Ey sabâ lâzım degül azm-i **Safâhân** eylemek* G. 315/6

21. Bedahşan:

Bedahşan, bugün bir kısmı [Afganistan](#) bir kısmı [Rusya](#) sınırları içinde kalan Yukarı Sind ve [Horasan](#) bölgesinde bir kenttir. Burada çok eskiden beri "bedahş" adı verilen [yakut](#) madeni çıkarılmaktadır¹⁹. Necatî Beğ, beş beyitte Bedahşan kelimesini la'l taşı ve madeni münasebetiyle kullanmıştır. Beyitlerde sevgilinin dudağını la'le benzetmiş; hatta onunla mukayese ederek sevgilinin dudağını ondan üstün tutmuştur:

*Ben nice cân virmeyem şol lebleri mercâna kim
Böyle bağrı taş iken lâ'l-i **Bedahşân** imrenür* G. 132/4

*Rublaruñdur leblerüñi terbiyetler eyleyen
Mibr-i râhşandur yüzüñ lâ'l-i **Bedahşân**dur lebüñ* G. 310/2

*Lebüñden utanır lâ'l-i **Bedahşân**
Saçuñ eyler hacil müşgi Hutende* G. 446/4

*Leb-i rengüñüñe fi'l-cümle olur idi şebîb
Nesre yaratsa Hudâ lâ'l-i **Bedahşân**dan öte* G. 488/3

*Hecr-i lebüñle kân-ı **Bedahşân** mdur enâr
Kim bağlanur içinde olan kan girib girib* G. 524/6

22. Horasan:

İran'ın kuzeydoğusunda yer alan bir eyalet olan Horasan²⁰, Divan'da Abdurrahman Câmî'nin memleketi olması vesilesiyle konu edilmiştir:

*Tura tolular içe 'şkuma rûb-i Câmî
Varsa bu nukl-i şeker mülk-i **Horâsân**dan öte* G. 488/8

23. Turan:

Turan, Persler tarafından Asya'nın kuzeydoğusundaki bölge için, Türk ülkesi anlamında kullanılan bir tabirdir²¹. Necâtî, Osmanlı padişahının Rum ilindeki adaletine Turan'ın yani Türkistan'ın imrendiğini söyler:

*Geydürelden 'adl-i Şeb emn ü feragat hil'atin
Rum iline **mîlket-i** Îrân u **Tûrân** imrenür* G. 132/6

24. Hindistan (Hind, Hindustân, Hind İli):

Hindistan, Divan'da "Hind Diyarı, Hindustân, Hind İli, Mülk-i Hind" tabirleriyle geçmektedir. Beyitlerde burada yaşayan insanların ten renginin siyah oluşu; tavus kuşu, papağanı (tuti); yakut, inci ve amberi; kitabet; Hazret-i Âdem'in cennetten

¹⁹ Mehmet Saray; Mustafa Uzun, "Bedahşan", *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 291-293.

²⁰ Osman Çetin, "Horasan", *DİA*, C. 18., İstanbul 1998, s. 234-241.

²¹Sır James W. Redhouse, *a.g.e.*, s. 607.

çıkarıldıktan sonra dünyaya gelişinde Hindistan'ın yakınlarındaki Serendib adasındaki Beviz dağına inmesi²² gibi vesilelerle yer alır:

Sürb minkâr idinür tûti-i ser-sebz-i felek
*Olalı şâm-ı siyeh **Hind** diyârına misâl* K. 16/5
Hindustânı almağ için dem-be-dem virür
Tâvûs gibi kendüzüme zâb ü fer nişan K. 21/21

Ne tâcirdür ki yâkût üdür ile
*Getürür **Hind** ilinden Ruma anber* K. 10/6

Gönüller Ravza-ı Rıdvâna beñzer
*Kitabet mülk-i **Hindûstâna** beñzer* Msn. 4²³

Çün Âdem ola Cennetden havâyî
*Diyar-ı **Hinde** toğruldur asayı* Msn. 5²⁴

Kalem su'ban gibi olur bahane
*Atar ol Âdemi **Hindûstana*** Msn. 6²⁵

25. Çin:

Çin, divanda ülke adının yanında taşıdığı değişik anlam ve tasavvurlarla birlikte beyitlerde kullanıldığını görmekteyiz. Necatî Beğ'in şüirlerinde Çin, "nâfe-i Çin", "müşt-g-i Çin", "âhû-yı Çin", "bilâd-ı Çin", "Nakkaş-ı Çin", "kâfir-i Çin" terkipleriyle zikredilmiştir. Çin kelimesiyle ilgili olarak, gayr-ı Müslimleri, heykeli, nakkaşları, miski, ahusu, bacı (vergi) gibi unsurlara yer verilmiştir. Ayrıca Çin kelimesi, Maçin, Rum, Hutun (hıta) gibi çeşitli ülkelerle birlikte tenasüplü olarak kullanılmıştır:

Oldı burka' zülf-i müşt-gin el-gıyas
*Gâlib oldı kâfir-i **Çin** el-gıyâs* G. 38/1

*Bilâd-ı **Çine** senüñ gibi bir sanem heyhât*
Diyâr-ı Ruma saçuñ gibi bir salıb olmaz G. 221/3

*Bây-i zülfüñiñ sabâdan işidiüb nâfe-i **Çin***
Didi ben Ruma varub neyleyeyim bû olucak G. 278/6

***Çin** ü Hutâya ger ana vara tevkî-i nâfizüñ*
Baş üzre yiri var nitekim zülf-i tâb-dâr K. 8/29

Bây-i hulka âleme bir vecbe zînet virdi kim
*İttifak etse viremez nev-bahâr ü müşt-g-i **Çin*** K. 20/35

²² M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları*, C. I, Ankara 2004, s. 37

²³ Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 5.

²⁴ Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 5.

²⁵ Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 5.

Hirâmân olucak ol âbû-yi Çîn
Olur basdığı yirler misk-i ezfer K. 10/8

Çîn ü Hutenin bacını boynuna mı aldıñ
Ey hâl-i rubı memleket-i Rûm harâcı G. 640/3
Mey dîyn eger devr elinden yutasın kan
Gül gibi gül ey nâfe-i Çîn yüzünü dürme G. 528/2

Nakkâs-ı Çîn ki sûret-i dilkeş yazır geçer
Gönlünü saña virüb anı sûret ümesün G. 427/4

26. Maçin:

Çin'in güney bölgesinin adı olan Maçin²⁶ şiirde Çin'le beraber yer alır. Sevgilinin güzelliği, buralardan alınan haraç ve nakkaşları münasebetiyle geçmektedir:

Yaraşduğın biliüb geymiş karalar
Cemâli Çîn ü Mâçini aralar Msn. B. 11²⁷

Sabâ tek kimse görmezdi karasın
Gereksse Çîn ü Mâçini arasın Mrs. 7²⁸

Çün ebru çîn ide yazdığı tevkeî
Harâc-ı Çîn ü Mâçin ola mahzar K. 10/22

27. Hıta/Huten:

Doğu Türkistan'da yer alan bu bölge, beyitlerde hakanı, çölü, nakkaşları, bacı (vergisini), miski²⁹, sebebiyle geçer. Hıta kelimesi de Hutent'le aynıdır. Sadece yazılışlarının benzeyişi sebebiyle *bata* kelimesi ile münasebet kurulduğunu görürüz. Çin ve Rum kelimeleriyle birlikte kullanılarak tenasüp yapılmıştır:

Kılıcı subh-sıfat Çîne sal ki bendeleriñ
Revâ durur ki olalar Hıtay hakanı K. 25/35

Hem-dem olmayacak ol âbû-yı müşgin-bat ile
Ey nesîm-i seherî deşt-i Hutenden ne biter G. 146/3

Çîn-i zülfini göreliden sen Hıtâyî-beççeniñ
Kıl kalemlerin el ucıyla tutar nakkâşlar G. 123/2

Ey hâl-i rubuñ memleket-i Rûm harâcı
Câ'iz ki saçuñ misk-i Hutenden ala bacı G. 566/1

Lâ'l-i güber-engizüñ şeker-şiken olmışdur
Gisû-yi dil-âvîzüñ müşg-i Hutent olmışdur G. 182/1

²⁶ İskender Pala, *Ansklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ, C. I-II, Ankara 1989, s. 319.

²⁷ Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 5.

²⁸ Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 97.

²⁹ Miskle ilgili diğer beyitler için Bkz. G. 384/1, 572/2, 591/2, 547/5,

*Zülfüñe müşgi müşâbihdür dise bâd-ı sabâ
Ne sen ol 'âlemde ne müşg-i **Hıtâ** olsun derin* G. 417/5

28. Tatar:

Tatar, şürde misk kokusu vesilesiyle geçmektedir. Şürde, sevgilinin saçındaki amber kokusunun, Tatar'ın misk kokusundan daha üstün olduğu vurgulanır:

*Kâmet-i servi havâ-yi kadd-i hoş-reftâr eğer
Nâfe-i **Tâtâr** bûy-i zülf-i anber-bâr sır* G. 187/6

29. Habeşistan:

Habeşistan, beyitlerde "iklim-i Habeş" terkihiyle veya "Bilâl-i Habeşî" vesilesiyle yer alır. Beyaz ve beyazlık anlamlarına gelen Rum kelimesiyle tezat oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Şürde yanaktaki ben, Rum'a düşmüş garip bir Habeş sultanına; ab-ı Kevser şeklinde tasavvur edilen dudakın üzerindeki ben ise havuzdaki Bilâl-i Habeşî'ye benzetilmiştir:

*Rublarında hâl-i anber-bârınî gören didi
Rûma iklim-i Habeş sultânudur düşmüş garîb* G. 23/4

*Didi lâ'linde görüb dâne-i hâl-i siyehin
Ab-ı Kevserde karar itdi Bilâl-i **Habeşî*** G. 644/4

Ayrıca şair, Bilâl-i Habeşî'nin sesinin güzelliğinden hareketle sevgilinin kulağını örten saç, sala okuyan Bilal-i Habeşî'nin parmağı şeklinde tasavvur ederek farklı bir hayal kurmuştur:

*Câmi'-i büsne sala etmez ise neyler ola
Zülfî gûşunda çü engüş-i Bilâl-i **Habeşî*** G. 590/5

30. Şam:

Şam kelimesi yer adı anlamının yanında, akşam ve karanlık anlamları sebebiyle tevriyeli olarak kullanılmıştır. Ayrıca şamilerin zırh giymesi ve "cennet Şam'ın altındadır"³⁰ hadisi münasebetiyle geçer. Sevgilinin zülfünün benzetileni olarak beyitlerde yer alır. Bunların yanında Mısır, Yusuf kelimeleriyle birlikte tenasüp; Rum kelimesinin gündüz anlamıyla birlikte tezat oluşturacak şekilde kullanılmıştır:

*Bir cündüdüür ki memleket-i Şâmdan geliür
Kul olmağa kapuña giyer ak 'abâ seher* K. 9/43

*Mâni' olma ko salınsun cân ile dil zülfüñe
Ol sevâd-ı Şâmdur bir iki şeydâdan nolur* G. 160/3

*Zâneti artar cemâlün zülf-i anber-fâm ile
Mısır Yûsuf tabtı iken buldı revnak Şam ile* G. 495/1

Bu hadîs içre ki Şâm altı durur bağ-ı Na'im

³⁰ İ. Hakkı ÜNAL, "Şehirlerin Faziletleriyle İlgili Uydurma Hadisler ve "Hayru'l-buldan" Risalesi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/751/9592.pdf> (E.T.: 13.10.2009)

Zâhidâ sâye-i zülfinde rubîn cennet bil K. 14/12

31. Mısır:

Mısır beyitlerde en fazla geçen yer adlarından biridir. Divan'da, "dil/gönül Mısır", "Mısır-ı hüsn", "şeker-i Mısır", "Mısır-ı izzet" gibi tabirlerle kullanılmıştır. Hemen her beyitte Yusuf peygamberle bağlantılı olarak geçer. Mısır hükümdarlarına Aziz denmesi, şekeri, Hz. Yusuf'un Mısır'da zindana atılması, sonra oraya sultan olması, rüya tabir etmedeki ustalığı; Nil nehrinin bir gezinti yeri olması yönüyle beyitte yer almaktadır. Ayrıca Şam şehriyle birlikte kullanılarak tenasüp içinde ele alınmıştır³¹:

Hâl-i rubî dil-dârûñ hod bir kara kullukcu
Şol Mısra 'azîz olmak yâ Rab neden olmışdur G. 182/5

Mısır-ı 'izzetde el üzre tutmadılar Yûsufu
Zer gibi tesbîhi tekrar etmeyince yâ 'Azîz G. 226/5

Gözünü nergis-i şebîâ kul oldu illetsüz
Sözünü şeker-i Mısır öykünür evet tatsuz G. 238/1

Kamu Yûsuf mı olur hüsn ile Ken'ân ebli
Kamu sultân mı olur Mısra ya zindan ebli G. 619/1

Şam-ı zülfün hakkı ma'mur oldu ey Yûsuf-cemâl
Olalı dil mısır sultân-ı hayâlin meskeni G. 620/6

Dün gece düşümde gördüm aglar idüm derd ile
Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat am ta'bîr eylesün G. 425/4

Gözümden gitmesin haddün hayâlî
Kenâr-ı Nil olur seyrâm Mısruñ G. 285/2

32. Bağdad:

Önemli kültür merkezlerinden olan Bağdad, "âşığa Bağdat ırak olmaz" atasözü; hırsız ve dolandırıcılarının çokluğu vesilesiyle zikredilmiştir:

Nola benden kapuña var ise yirden gökçe fark
*Olma ey Mısır-ı melâhat âşika **Bağdâd** ırak* G. 264/5

Ser-i kâyyuñda bilür gamzelerünle hâlüm
*Şu ki **Bağdâda** vara tuş ola ayyârlara* G. 465/3

33. Necef:

Şia inancının önemli yerlerinden olan Necef, Hz. Ali'nin türbesinin olduğu yerdir. Şair, hastaların şifa umuduyla, Hz. Ali'nin bulunduğu yerin hürmetine, hediye verilmesi âdetine beyitte yer verir:

*Redd itme derdmendi eyâ Sabibü'n-**Necef***

³¹ Mısırla ilgili diğer beyitler Bkz. G. 49/1, 169/7, 285/1-6, 472/3, 518/1.

Virsin harîm-i hörmetüñe bastalar tubaf G. 269/1

34. Ken'an:

Yakup peygamberin memleketi olarak geçen Ken'an, bugün Filistin'de Sayda, Sur dolayları ile Suriye'nin bir bölümünü içine alan yerdir³². Ken'an şiirde Yusuf ve Yakup Peygamber vesilesiyle geçer. Beyitlerde Yusuf Peygamber, aşkı ve zindana atılmasıyla; Pîr-i Ken'an şeklinde zikredilen Yakup Peygamber ise, Yusuf'un kanlı gömleğini gördüğünde feryat etmesiyle karşımıza çıkmaktadır:

Gördi hânîñ-îreben gül Yûsufunu lâ-cerem
Pîr-i Ken'ân gibi ider andelîb efgân yine G. 477/3

Göñlüne gir ben kuluñ şab ol kei sultân olmadı
Girmeyince **Yûsuf-ı Ken'ân** zîndân koynına G. 502/5

Oyna güzeller ile peyamber oyuncuğın
İşk olmadı mı **Yûsuf-ı Ken'ân** oyuncuğı G. 584/6

35. Hicaz:

Hicaz, Arap yarımadasında Mekke ile Medine'nin bulunduğu bölgenin adıdır³³. Şiirde kervanları soyan haramileri münasebetiyle geçer:

N'eyler yoluñda hecr harâmîsi vasluñuñ
Emn ile şart itdi **Hicâzuñ** Hudâ yoluñ G. 384/2

Ser-i kâiyuñda koma hecr harâmîsini kim
Kullara emn ü emân ile olur şart-ı **Hicaz** G. 235/3

36. Medine:

Medine, İslamiyet'in kutsal şehirlerindedir. Eski adı Yesrib'dir. Şair, Hazret-i Peygamber'i ve Şehzade Mahmud'u övdüğü kasidede, gül bahçesini Medine'ye, bahçedeki gülfidanını minareye; kumruları Kur'an okuyan kârilere, gülü ise güneşe benzetmiştir:

*Oldı mânendi **Medine** boş münevver gülsitân*
Devba-i güldür menâre pertev-i envâr gül K. 15/2

*Gülsen münevver oldı serâser **Medîne**-vâr*
Kumrular anda mukri' olurlar menâr serv K. 21/ 9

Şair, Divan'da yer alan kıt'ada ise Medine'nin eski adı olan Yesrib'i kullanmıştır. Günahkâr kimsenin buralara gelerek günahlarından arınabileceğini vurgulamıştır:

Ey kalbi tire sürmeğe cehd eyle suretin
Yesrib diyarı bâkine var ise devletin Kt. 1³⁴

³² İskender Pala, *a.g.e.*, s.290.

³³ İskender Pala, *a.g.e.*, s.228.

³⁴ Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 13.

37. Yemen:

Yemen, akik taşı münasebetiyle şiirde geçmektedir. Şiirde akik kanlı gözyaşının ve dudağın benzetilene olarak kullanılmıştır:

Eğeri ağır olur taş kopduğu yirde
*Sütâre var ki 'akîki ider **Yemen**'de garib* G. 24/3
Ey Ruma 'akâk ilten sakın ki ziyân eyler
*Kanlı yaşum ucından 'âlem **Yemen** olmuştur* G. 84/6

Başın ortaya koyub lâ'lüñe kasd idse şeker
*Sabt olur işidüben kânda 'akîki **Yemenin*** G. 313/5

38. Karen:

Yemen'de bir köy olan Karen, Veysel Karânî vesilesiyle geçmektedir. Şair beyitte, gönlün sevgilinin eşigini terk etmeyişi ile Veysel Karânî'nin Karen'i terk etmemesiyle ilgi kurarak irsal-i mesel yapmıştır:

Dil Halîli işigün Kâ'besini terk idemez
*Men' ider hubb-ı vatan Veys **Karenden** çıkamaz* G. 231/2

C. Nehir, Dağ ve Deniz Adları:**1. Fırat:**

Fırat nehri, gözyaşının çokluğunu anlatmak gayesiyle beyitte geçmektedir:

Felekden ağlamaz iken olalı meftûnuñ
Gözüme yeñdürür oldum Furât ü Ceyhûni G. 635/3

2. Ceyhun:

Ceyhun nehri de, Fırat nehriyle aynı amaç doğrultusunda şiirde kullanılmıştır:

Ben bir avuç topragam yâ Rab nice idem eşke kim
Yumulub geldi gözümünden iki Ceyhun üstüne G. 468/3

3. Tuna:

Tuna nehri, şairin Karaboğdan'ın fethi ve Sultan Bayezid'in övgüsü münasebetiyle söylediği kasidede geçmektedir. Beyitte Tuna'dan geçmenin zorluğu anlatılmıştır:

*'Alelbusûs gelüb **Tunadan** 'ubûr itmek*
Tecâvüz ola hakikatte hadd-i imkânı K. 25/31

4. Bîsütûn

Bîsütûn dağı, Ferhad'ın Şirin'in aşkıyla deldiği dağın ismidir. Şair, sevgilisine yalvarışını ve kavuşma ümidini dağlara; Ferhad'ın deldiği Bîsütûn dağına ise temenna kayasına benzeterek kendisinin ondan daha zor durumda olduğunu anlatmaya çalışır:

Taglar kadar niyaz u tevakku' yiter baña
*Ferbâda **Bîsütûn** temannâ kayasıdur* G. 171/2

5. Umman:

Okyanus anlamına da gelen Umman, Divan'da “*babr-i Umman*” ve “*derya-yı Umman*” tabirleriyle geçmektedir. Divan'da inci kaynağı oluşu ve suyunun tuzlu yani acı oluşu münasebetiyle söz konusu edilmiştir:

Yüzüne keşler urub yire süriüb acıtdılar
Bilmezün deryâ-yı 'Ummânı benüm nem sandılar G. 74/6

Vuslat umanlar duyar mı acısını fûrkatüñ
Tâlib-i gevher olana babr-i 'Ummân tatludur G. 144/4
İremedüm serv-i kaddine döküb saçmag ile
Yaşumuñ gevherlerine babr-i 'Ummân acısın G. 420/5

6. Aden:

Aden inci kaynağı olması yönüyle şiirde geçmektedir. Divan'da biri kasidede üçü de gazelde olmak üzere dört yerde geçmektedir. Şair, Sultan Bayezid'in övüldüğü kasidede onun cömertliğinin değerini, Aden incisiyle mukayese ederek anlatmaya çalışır:

Döndürdi altın üstine cûduñ yeli yemüñ
Bî-kaymet oldu dürr-i 'Aden nitekim habâb K. 3/25

Gazellerde yer alan beyitlerde ise, Aden incisi sevgilinin dişlerinin benzetilene konumundadır:

Di Necâtî dişiniñ vasfını tâ kim nazmuñ
Hacil idüüb araka gark ide dürr-i 'Adeni G. 591/5

Merhamet kalmağ iseñ ey dişleri dürr-i 'Aden
Ha Necâtî ha bir âvâre gözi yaşlu yetîm G. 352/5

Dişleriñle saçuña virmese bâc ile haraç
Dür 'Adenden gelimeğ nâfe Hutenden çıkamağ G. 231/4

D. Kutsal Mekân Adları:**1. Ka'be, Beyt-i Ma'mûr:**

Müslümanların kiblesi ve kutsal ziyaret yeri olan Ka'be, Necâtî Divanı'nda en fazla geçen mekânlardandır. “Ka'be” veya “Beyt-i Ma'mur” tabirleriyle beyitlerde geçer. Ka'be Hazret-i İbrahim'in Ka'beyi bina etmesi, âşığın gönlü, sevgilinin cemali, eşiği, mahallesi (kuy), yolu, kapısı; padişahın dergâhının toprağı, onun izzet ve iclali, eşiği için benzetilen olarak kullanılmıştır. Bunların yanında Ka'bedeki mihrab, hacıların Ka'be'den gelmesi, siyah örtüsü, Ka'be'nin örtüsünde ve çatısında bulunan altın ve gümüş; Ka'bede köle azat etme geleneği; görevden alınanların Ka'beyi ziyaret etmesi, Burada duaların kabul olacağı, Ka'be yolunda ölenlerden hesap sorulmayacağı, parası olanın hacca gidebileceği, Ka'be'de hurmanın ucuz olması, Ka'benin yerin ortası olarak kabul edilişi, Hak dostlarının Ka'bede buluşmaları, hacıların buradan hurma

getirmeleri, hacca her gidenin hacı olamayacağı, kurban kesilmesi ve Safa mevkiinin burada bulunması gibi sebeplerle Divan'da zikredilmiştir³⁵.

Her kişi ögüb göğü çıkarmak
*Câ'izdür olursa **Beyt-i Ma'mûr*** Kt. 31/1

*Beñzedürken yâr işigün ehl-i diller **Ka'beye***
*Başlamamış idi İbrâhim-i Âzer **Ka'beye*** G. 456/1

*Kable hakka **Ka'be** yüzündür murâd*
Ey kapısı secde-gâhum gel berü G. 437/2

Didüm işigüne yüzüm süreyim güldi didi
*İşte bak **Ka'be** gerek hâcî gerek kurbân ol* G. 336/3

*Abîr-i **Ka'be**-i kâyuñ baña 'utrı kefen eylen*
Kim anda hûr-ı Rıdvâna be-gâyet armağandır bu G. 439/4

Râh-ı 'ışkuñda seniñ peykânına cân virdüğim
*Bu ki **Ka'be** yollarında habb-ı rümmân tatlıdur* G. 144/8

Kapıñ cihanda şebâ ben kula penâh yiter
*Tavâf-ı **Ka'be** gerekmez bu secde-gâh yiter* G. 157/1

*Mânend-i hâk-i **Ka'be**-i dergâh-ı Şebriyâr*
Olur safâ 'atıyyet ü hâcet-revâ seher K. 9/21

Südde-i saltanatı kable-i eşraf-ı keirâm
*Merkez-i ma'dileti **Ka'be**-i 'izî ü iclâl* K. 16/17

İşigünde bilinür her kişinün mikdârı
*İşidürüz bunu kim âdemedür **Ka'be** mihak* K. 12/23

Baş urub tâ'at iderler ileyinde şol kim
*Bir azîze dayana **Ka'beye** mibrâb gibi* G. 614/3

Kuyuñdan esen yile çıkar karşı dil ü cân
*Şol resm ile kim **Ka'be** yolından gele hâcî* G. 566/3

*Kara geyer şeb-i mi'râc ü Hazret-i **Ka'be***
Misâl-i müřşid-i kâmil muhassilü'l-âmâl K.18³⁶

³⁵ Ka'be ile ilgili diğer beyitler için Bkz. Msn. s. 5; Kt. 29/3, 60/2; Mrs. s. 97; K. s. 17, 9/33, 16/43; G. 44/4, 63/4, 74/4, 66/1, 104/2, 113/1, 113/4, 114/3, 123/3, 177/5, 230/6 235/1, 244/7, 272/2, 273/4,348/1-5, 336/2, 337/1, 450/4, 456/1-9, 471/7, 472/5, 510/5, 517/3, 602/2, 627/1, 645/3.

³⁶ Ali Nihad Tarlan, a.g.e., s. 18.

- İşigüñe ko doyunca süreyin yüzüm gözüm*
*Çok sürülür çün bilürsen sîm ile zer **Ka'be**ye* G. 456/2
- Kâyuña meyl eylerem gamdan halâs olmag için*
*Bellüdür âzâd olur varınca çâker **Ka'be**ye* G. 456/4
- Sen yanuñdan sürdüğünce ben işigüñ gözlerem*
*Kim gider âdet durur ma'zûl olanlar **Ka'be**ye* G. 456/6
- Nice kim arsa-i 'âlemde ola hacc ü tavâf*
*Nice kim **Ka'be** kapısında kabûl ola dilek* K. 12/26
- Didüm yoluñda ey dil-ber ne çok âşklarunñ ölmüş*
*Didi kim **Ka'be** yolunda ölenlere hisâb olmaz* G. 244/6
- Çibre-i zerd ile irer işigüñe ehl-i derd*
*Kim tavâf-ı **Kâ'be** olur kuvvet-i zerle nasîb* G. 23/6
- Yüzüñ görene irse nola lâ'l-i şeker-hâ*
*Erzân olur ey şîr-deben **Ka'be**de burma* G. 18/1
- Egerçi yir göbegi **Ka'bedür** cihâna şeref*
Ki Çinde nâfe ile bulur i'tibâr gazâl K. 8³⁷
- Şu resme ümmet arasında dostlar var kim*
*Tavâfu gelse ider **Ka'be** aña istikbâl* K. 42³⁸
- Virür haber-i la'lüñi bâd-ı ser-i kâyuñ*
*Lâbüd getirür **Ka'be** müsafirleri hurmâ* K. 1/4
- Kâyuña gelmek ile âşkê dirülmesin rakâb*
*Hâcî olmaz bellüdür varmag ile har **Ka'be**ye* G. 456/5
- Ka'be**-i kâyuñ bakêz-çün âşkızın bayramıdur*
Gamze-i bed-kîşüñe cânını kurbân eylemek G. 315/2
- Harîm-i **Ka'be**'nüñ el-hak Safânuñ adı var ancak*
*Cemâlün **Ka'be**sine bak nice virür safâ kablem* G. 348/6

³⁷ Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 17.

³⁸ Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, s. 20.

2. Kubbe-i Hadra:

Necâtî, terhib-bend şeklindeki bir kasidesinde, ismini vermediği bir mescitten bahsederken, mescidin Kubbe-i Hadra'yı kıskandıracak güzellikte olmasına sebep olarak, devletin mühendis, bahtın ise mimar olmasını gösterir:

*Oldur ol mescid ki reşk-i **Kubbe-i Hadrâ** ola
Bağ-ı-yı devlet mühendis baht aña bennâ ola* Trk. III/1, s. 108

3. Mescid-i Aksa:

Şair yine aynı terhib-bendde, yine ismini söylemediği bir camiin değerini, güzelliğini ve eşsiz oluşunu, Mescid-i Aksa ile kıyaslayarak ifade etmeye çalışır:

*Câmi' olmuşdur nihâyetde latîf ü bî-bedel
Belki kudsîler katında **Mescid-i Aksa** ola* K. III/3³⁹

E. Efsanevî Yer Adları:

1. Sedd-i İskender:

Sedd-i İskender, dünya üzerinde fesat çıkaran Ye'cüc ve Mecüc kavminin etrafa fitnelerini yaymalarına engel olmak için, Zülkarneyn tarafından yapılan seddin adıdır⁴⁰.

Necâtî, Sultan Bayezid ve Ali Paşa'nın övüldüğü kasidelerde, onların hükümlerinde olduğu dönem, fitne Ye'cücüne karşı yapılmış Sedd-i İskender'e benzetir:

*Neye dirlerdi kim olmaz yalunuz taş dîvâr
Fîtne Ye'cücüne ey **sedd-i Skender** hâtem* K.19/2

*Eyledi âbir zemânun fitnesi ye'cücüne
Devletünün **Sedd-i Skender** gibi bir bısın-ı hasîn* K. 20/45

2. Bağ-ı İrem:

Bağ-ı İrem, Ad kavminin kralı olan Şeddad tarafından tanrılık iddiasıyla cennet bahçelerinin özelliklerine benzetilerek yaptırılan bahçenin adıdır. Allah'ın gönderdiği bir tufan ile yerle bir olmuştur⁴¹.

Necâtî, Sultan Mehmed'i övdüğü kasidesinin teşbib kısmında Bağ-ı İrem'i onun meclisi için mukayese unsuru olarak kullanır:

***Bâg-ı İrem** gözüne görünmez kimesnenün
Min-ba'd kimse cennet için çekmez intizâr* K. 6/16

Hazret-i Peygamber'i anlattığı kıt'ada ise onun mezarını İrem bağına benzetir:

*Dünya içinde **Bâg-ı İrem** görmek isteyen
Sürsün yüzün mezarına ol yüce Hazretin* Kt. 2⁴²

Bir başka beyitte ise, sevgilinin yanğını İrem bahçesine, yüzüne düşen kıvrım kıvrım saçlarını ise sümbül ve reyhana benzetmiştir:

*Gül yanğında zülf-i perişan girib girib
Bâg-ı İremde sümbül ü reyhan girib girib* G. 524/1

³⁹ Ali Nihat Tarlan, *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁰ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 522; Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 222.

⁴¹ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 67; Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 218.

⁴² Ali Nihat Tarlan, *a.g.e.*, 13.

3. Çah-ı Bijen:

Çah-ı Bijen, Şehnâme kahramanı Rüstem'in yeğeni olan Bijen'in hapsedildiği kuyunun adıdır⁴³. Şair, Sultan II. Bayezid övgüsü için yazdığı *hançer* redifli kasidesinde, *hançer*'in *Çeh-i Bijen*'de olmasının sebebini *yan basmasına* bağlar. Beyitte geçen *yan basmak* deyimini “dürüst davranmamak, bir işte aldanmak, dürüst davranmamak, kaypaklık etmek”⁴⁴ anlamlarına gelmektedir:

Sebeb nedür ki giriftâr-ı Çâh-ı Bijen olur
Meğer ki cânib-i a'dâya basdı yan hançer K. 7/28

4. Çeh-i Babil:

Babil kuyusu anlamına gelen Çah-ı Babil, Hârut ve Mârût isimli meleklerin, işledikleri suçun cezasını çekmek üzere kıyamet gününe kadar baş aşağı asılı kalacakları kuyunun ismidir⁴⁵. Necâtî, veziriazamın vasfını anlattığı kasidesinin teşbih kısmında bu olaya gönderme yapar:

Asılur ser-nigûn Hârût gibi
Çeh-i zûlmânî-i Babilde ekser K. 10/4

Sonuç olarak;

Necatî Beğ divanında elli bir yer adı tespit edilmiştir. Şairin gelenekten gelen yer adlarının yanı sıra yaşadığı, gezdiği gördüğü farklı yer adlarına da şiirlerinde yer vermesi onun, bulunduğu coğrafyaya duyarlı olduğunu göstermektedir.

Yer adlarını kullanım sıklığı bakımından Ka'be birinci, Rum ikinci, Mısır üçüncü, Bursa/Kaplıca dördüncü, Hıta/Huten beşinci, Çin ise altıncı sırada yer alır.

Divan'da geçen yer adları, kullanıldıkları nazım şekillerine göre farklılık arz etse de genellikle, estetik bir kaygıyla ele alınmıştır. Söz konusu yer adlarından Aydın, Germiyan sevgilinin yüzü; Karesi ve Tire sevgilinin beni; Küynük (Göynük) ise âşığın aşkının benzetileni olarak kullanılması buna güzel bir örnektir.

Necatî Beğ, şiirlerinde yer adlarını kullanırken, şiir sanatının gereklerine uygun olarak, teşbih, cinas, tevriye, istiare, kinaye, tezat, tenasüb ve leff ü neşr sanatlarından istifade etmiştir.

Şiirde yer adlarının kullanımında kaside ve diğer nazım şekilleri bakımından farklılık göze çarpmaktadır. Kasidelerde geçen yer adları daha çok padişahın gücü ve tesir sahasını göstermek amacıyla, fethedilen veyahut bir şekilde münasebet tesis edilen yerler şeklindedir. Bu yer adları üzerinde fazla sanat yapılmamış, şiirdeki konu ile bağlantılı özelliği vurgulanmıştır. Buna karşılık Necatî Beğ'in bilhassa gazellerde kullandığı yer adlarında şairlik muhayyilesinin ön plana çıktığını görüyoruz.

⁴³ Bijen'in hikâyesi şöyledir: Şehnâme kahramanı Rüstem'in kız kardeşinin oğludur. Efrâsiyab'ın kızı Münîje'yi sever, bunu duyan Efrâsiyâb, Bijenin öldürülmesini ister, Etrafındakilerin araya girerler. Bunun üzerine Efrâsiyab, Bijen'in cezasını, bir kuyuda çekmesine müsaade eder. Kuyuda yedi sene kalan Bijen, dayısı Rüstem tarafından kement atarak onu kuyudan çıkarır. Bkz. Onay, *a.g.e.*, s. 10)

⁴⁴ TDK, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=yan+basmak&hng=tam> (E.T.: 13.10.2009)

⁴⁵ Sır James W. Redhouse, *a.g.e.*, s. 711; İskender Pala, *a.g.e.*, s. 111.

Kaynakça

- Özcan, Abdülkadir, “Boğdan”, *DİA*, C. 5, İstanbul 2001, s. 269–271.
- Ali Nihad Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, MEB, İstanbul 1997.
- Ceylan, Ömür, “Taşranın Altın Çiçeği Safran”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/ceylan_safran.pdf (E.T.: 13.10.2009)
- Çetin, Osman, “Horasan”, *DİA*, C. 18., İstanbul 1998, s. 234-241.
- Dávid, Géza, “Budın”, *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 344–348.
- İskender Pala, *Ansklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ, C. I-II, Ankara 1989.
- İvgin, Hayrettin, “Âşıklık Geleneğinde Ekoller ve Bunlarda Dil”, [http://turkoloji.cu.edu.tr/ HALK%20EDEBIYATI/37.php](http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/37.php) (E.T.: 13.10.2009).
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, C. I, Ankara 2004.
- Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Divân'ının Tablîli*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- Saray, Mehmet; Uzun, Mustafa, “Bedahşan”, *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 291–293.
- Maxim, Mihai, “Kili”, *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 1–3.
- Bilge, Mustafa L., “Akkirman”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 269-271.
- Nazım İntepe, “Osmanlı'da Bedestenler”, <http://baybul.com/islam-dini/607809-osmanlida-bedestenler-drc-nazim-intepe.html> (E.T.: 13.10.2009)
- Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz.: Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- TDK, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=yan+basmak&hng=tam> (E.T.: 13.10.2009)
- ÜNAL, İ. Hakkı, “Şehirlerin Faziletleriyle İlgili Uydurma Hadisler ve "Hayru'l-buldan" Risalesi”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/751/9592.pdf> (E.T.: 13.10.2009)
- Varlık, Mustafa Çetin, “Germiyanogulları”, *DİA*, C. 14, s. 33–35.